

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

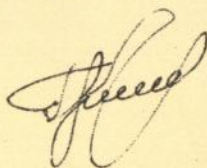
На правах рукопису

КЛОВАК Галина Тихонівна

**ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ ЯК
ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.01 - Теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1996

AB 36.020

Дисертація є рукопис

робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00757084 (V)

Науковий керівник - доктор педагогічних наук,

дійсний член АН УРСР

АЛЕКСЮК Анатолій Миколайович

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор,

член-кореспондент АПН України

ЄВТУХ Микола Борисович;

кандидат педагогічних наук, старший

науковий співробітник ІГНАТЕНКО Петро

Романович

Провідна установа - Український державний педагогічний уні-

верситет імені М.Драгоманова

Захист відбудеться 6 грудня 1996 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.34 в Київському університеті імені Тараса Шевченка /252017, м.Київ, вул.Володимирська, 60/.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано 6 листопада 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

О.В.Плахотнік

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та ступінь наукової розробленості теми дослідження. В умовах становлення та зміцнення української державності, нового етапу відродження української національної культури і освіти одним із головних завдань реалізації новітніх концепцій навчання та виховання учнів загальноосвітніх шкіл України є формування в них національної самосвідомості.

Досвід історії, який з відомих причин до початку 90-х років ХХ століття належно не використовувався, переконує, що виховні традиції українського народу несуть у собі вагомий потенціал розвитку школярів. Адже в традиціях відтворюється національний характер, психічний склад і трудова діяльність народу, його ідеали. Традиції є виявом народних почуттів, дум та сподівань.

Необхідність етнізації виховного процесу загальноосвітньої школи кінця ХХ століття викликана рядом об'єктивних причин. По-перше, молодій державі Україні потрібні національно свідомі громадяни, які міцно відчували б власну причетність до своєї землі, до свого народу, держави; по-друге, необхідно також бачити й те, що немає у світі держави "взагалі", а є українська, французька, російська держави, отже, відповідно і національно свідомий громадянин України, франції, росії; по-третє, в українців протягом століть національна основа витравлялася вогнем та мечем, що призвело, на жаль, до широко розповсюдженого національного нігілізму.

Сучасний етап розвитку нашого суспільства гостро ставить проблему педагогіки громадянського миру та національної злагоди. Це пояснюється, зокрема, недостатньою сформованістю національної самосвідомості його громадян, неякісною підготовленістю їх у національно-культурних питаннях, незадовільними знаннями правдивої

історії своєї Землі, що створює сприятливий ґрунт для певних деформацій в міжнаціональних відносинах, виявів національного еґотизму тощо. Тому сьогодні вкрай важливо будувати процес виховання учнів на підвалинах відродження національної самосвідомості, поважання традицій народу, рідної мови, задоволення національно-культурних запитів. При цьому, дбаючи про якомога повнішу реалізацію національно-культурних запитів, важливо не впасти в іншу крайність і не забути про необхідність удосконалення міжнаціональних відносин, діалогу культур різних народів, що населяють українську Землю.

У різні часи розвитку суспільства народні традиції виховання були близькими багатьом відомим педагогам. Зокрема, вони знайшли своє відображення у педагогічній спадщині Я.А.Коменського та І.Г.Песталотці. Народна педагогічна теорія українського народу глибоко розкрита в педагогічній діяльності та спадщині Г.С.Сковороди, О.В.Духновича, К.Д.Ушинського. Фундаментальне значення для досліджень проблем національної духовної культури має етнопедагогічна спадщина вчених, педагогів, етнографів, письменників України: Т.Шевченка, І.Франка, Л.Українки, М.Коцюбинського, О.Воропая, М.Драгоманова, Г.Вашенка та ін. Теоретичним та практичним вкладом в народно-педагогічну теорію нашого часу є праці та діяльність В.О.Сухомлинського.

Підвалинами сучасних досліджень проблем етнопедагогіки стали праці українського етнопедагога М.Г.Стельмаховича та дослідника чувашської етнопедагогіки Г.М.Волкова. Суттєвий внесок у вирішення проблеми вносять дослідження української народної педагогічної думки В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, П.І.Ігнатенка, Е.І.Сявавко, Т.І.Мацейків, О.О.Любара, Д.Т.Федоренка, Л.А.Юди, В.Д.Яремчук та ін.

Методологічне значення для дослідження загальнотеоретичних

аспектів проблеми взаємодії народних традицій виховання і формування національної самосвідомості мають праці сучасних суспільствознавців та філософів /Ю.В.Бромляя, Ю.І.Римаренка, М.Е.Максюти, Б.В.Попова, В.А.Піддубного, В.А.Скуратівського, В.А.Мандрагелі/, істориків /М.Грушевського, Д.Яворницького, І.Крип'якевича, О.Субтельного/, письменників та літературознавців /О.Гончара, І.Драча, В.Скуратівського, І.Кравченка, Д.Чередниченка та ін./ . В працях названих та інших авторів обгрунтовано історичну єдність національної культури і культурологічних факторів генезису і феноменології національної самосвідомості.

Психологічні і, зокрема, соціально-психологічні аспекти формування національної самосвідомості особистості проаналізовано в працях А.Г.Асмолова, І.С.Кона, А.П.Оконешнікової, Т.С.Воропасвої, Б.Кравченка, В.М.Павленка. Особливу увагу названі автори приділяють міжетнічним відносинам у становленні національної самосвідомості, що є вищою мірою актуальним в розбудові української державності.

Широкому колу питань професійної підготовки сучасного вчителя національної школи України присвячені праці А.М.Алексюка, В.І.Бондаря, О.В.Киричука, Н.В.Кічук, О.Г.Мороза, О.Я.Савченко та ін. Значення етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя, що спрямована на формування особистості школяра, розкрито в працях М.Г.Стельмаховича, В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, Т.В.Брайченко, В.В.Зелюк, О.М.Семенов та ін. Окремим аспектам використання народного досвіду виховання у формуванні національної самосвідомості підлітків, старшокласників присвячені дисертаційні дослідження В.С.Чорнобай, К.Д.Чорної. Водночас спеціальне дослідження педагогічних умов формування національної самосвідомості молодших школярів на традиціях української етнопедагогіки, як і проблема підготовки до цієї роботи майбутнього вчителя, все ще по-

требує додаткового наукового опрацювання.

Останнім часом стали з'являтися праці, присвячені безпосередньо формуванню національної самосвідомості молодших школярів. Виходячи з потреб шкільної практики, в наукових статтях В.І.Довбищенко, О.В.Ковальчук, В.Н.Кузнецової, І.К.Матюші, Б.А.Свереди та Т.А.Шалди здійснена спроба систематизації народознавчої діяльності початкової школи з метою формування національної самосвідомості школярів. В цьому плані заслуговує уваги досвід роботи загальноосвітніх шкіл України, зокрема, Гнідинської школи Бориспільського району на Київщині, школи-гімназії № 14 м.Луцька, СШ № 2 м.Умані на Черкащині та інших.

Враховуючи особливу актуальність та недостатню педагогічну опрацьованість даної проблеми темою нашого дослідження ми визначили: "традиції української етнопедагогіки як фактор формування національної самосвідомості молодших школярів".

Об'єктом дослідження є формування національної самосвідомості молодшого школяра в умовах української національної школи.

Предмет дослідження - процес формування національної самосвідомості молодших школярів на засадах традицій етнопедагогіки.

Мета дослідження - виявити, теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування національної самосвідомості молодших школярів на засадах традицій етнопедагогіки.

Ми виходили з гіпотези, згідно з якою ефективність формування національної самосвідомості молодших школярів зростатиме, якщо забезпечити:

- цілеспрямовану етнопедагогічну професійну підготовку майбутнього вчителя до цієї роботи під час навчання у вузі;
- залучення батьків до спільної з учителями народознавчої роботи, зосередженої на формуванні національної самосвідомості

школярів;

- впровадження нових форм взаємозв'язку школи, сім'ї та громадськості у здійсненні завдань формування національної самосвідомості школярів.

Завдання дослідження:

- виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування національної самосвідомості молодших школярів на традиціях етнопедагогіки;

- визначити критерії педагогічної оцінки рівнів сформованості національної самосвідомості молодших школярів;

- дослідницько-експериментальним шляхом перевірити ефективність педагогічної технології процесу формування національної самосвідомості молодших школярів;

- розробити та впровадити в практику педагогічних факультетів програму спецкурсу для студентів "Етнопедагогіка".

Теоретичну основу дослідження склали ключові методологічні положення з проблем відродження української національної культури, освіти і педагогіки, становлення суспільної національної самосвідомості, соціальної ролі та ідеологічної сутності виховних традицій народу в житті людини. В ході дослідження використано літературу з педагогіки, психології, філософії, соціології, а також практики виховання на традиціях української етнопедагогіки у процесі навчальної та позаурочної діяльності. Вихідним при цьому стало положення про необхідність забезпечення ґрунтового засвоєння особистістю історико-культурних традицій та надбань свого народу.

Методи дослідження. Застосовувався комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз; педагогічне спостереження; дослідницько-експериментальна робота; методи масового збору емпіричного матеріалу - анкетування, бесіда, інтерв'ю; вивчення і узагальнення

передового педагогічного досвіду; математичні методи статистичної обробки одержаних результатів.

Дослідження здійснювалось поетапно. Перший етап /1990 - 1992 рр./ - вивчення теоретичних джерел, передового педагогічного досвіду, розробка програми констатуючого і формуючого експерименту. Другий етап /1992 - 1995 рр./ - дослідно-експериментальна перевірка ефективності розробленої педагогічної технології вдосконалення процесу формування національної самосвідомості молодших школярів. Третій етап /1995 - 1996 рр./ - уточнення і перевірка результатів дослідно-експериментальної роботи, їх узагальнення, формулювання теоретичних висновків і практичних рекомендацій.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на педагогічному факультеті уманського державного педагогічного інституту імені П.Г.Тичини та в загальноосвітніх школах м.Умані й уманського району Черкаської області.

у ході дослідження проаналізовані результати анкетного опитування 1215 осіб, з них: учителів /76/, батьків /352/, студентів /216/, школярів /571/. Ефективність експериментальної методики перевірялась як за безпосередньої участі дисертанта, так і опосередковано - шляхом проведення постійних консультацій учителів початкових класів, які брали участь в експерименті.

Наукова новизна полягає у виявленні ефективних педагогічних умов формування національної самосвідомості молодших школярів; розкритті міри сформованості національної самосвідомості учнів початкових класів, її структури, складовими якої є: емоційно-спонукальний, раціонально-логічний та потенційно-діяльнісний компоненти.

Теоретичне значення: визначено сутність та характер взаємодії традицій етнопедагогіки і національної самосвідомості особи-

стості; обґрунтований комплексний підхід до формування національної самосвідомості учнів молодшого шкільного віку, що передбачає раціональне використання традицій етнопедагогіки в процесі вивчення усіх навчальних дисциплін та позакласної роботи за умов взаємозв'язку школи, сім'ї та громадськості; визначені педагогічні критерії оцінки рівнів сформованості національної самосвідомості молодших школярів.

Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні залежності процесу формування національної самосвідомості молодших школярів від визначених педагогічних умов використання традицій української етнопедагогіки в навчально-виховному процесі початкової школи та в експериментальній перевірці і впровадженні педагогічної технології формування національної самосвідомості молодших школярів у шкільну практику.

Практичне значення: розроблена система етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя щодо формування національної самосвідомості молодших школярів з урахуванням комплексу педагогічних заходів вузу та початкової школи; встановлена залежність результативності рівня сформованості національної самосвідомості школярів від етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя; досліджена ефективність етнопедагогізації батьків у даному процесі; розроблена програма спецкурсу "Етнопедагогіка" для студентів педінститутів, тематичний план педагогічного всеобучу батьків, що спрямовані на етнопедагогічну підготовку майбутніх вчителів та батьків, а також методичні рекомендації для вчителів початкових класів з досліджуваної проблеми, що впроваджені в практику роботи уманського педагогічного інституту та початкових шкіл черкаської області.

Надійність та вірогідність основних висновків роботи забезпечені методологічною обґрунтованістю вихідних позицій; викори-

станням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних предмету, меті та завданням його; об'єктивністю критеріїв оцінки кількісних та якісних показників експериментальних даних; апробацією основних результатів і висновків дослідження у практиці вузівської підготовки майбутніх вчителів та роботі шкіл.

Апробація результатів. Матеріали дослідження обговорені на міжвузівських науково-практичних конференціях: "учитель національної школи" /Чернопіль, 1991/, "Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя" /Київ, 1992/, "Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення пам'яті народу засобами туризму" /Київ, 1994/, а також на наукових конференціях УДПІ ім.П.Г.Тичини /1989 - 1996 рр./.

Теоретичні положення, результати дослідження та методичні рекомендації відображені у 18 публікаціях автора. Ефективність впровадження підтверджена занесенням у "Книгу педагогічного досвіду України" /42/75 Скарби з бабусиної скрині // радянська освіта. - 1990. - 5 червня/.

На захист виносяться:

а/ науково обгрунтовані та експериментально підтверджені педагогічні умови процесу формування національної самосвідомості молодших школярів, що спрямовані на:

- орієнтацію етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя у вузі з метою формування національної самосвідомості школярів;

- забезпечення традиційних та нетрадиційних форм взаємозв'язку школи і сім'ї у формуванні національної самосвідомості школярів;

б/ складові компоненти та рівні сформованості національної самосвідомості учнів початкових класів;

в/ педагогічна технологія процесу формування національної

самосвідомості молодших школярів.

г/ програма спецкурсу "Етнопеддагогіка" для студентів педагогічного факультету педвузу.

Структура дисертації: робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків. Зміст викладений на 164 сторінках машинописного тексту. у роботі вміщено 2 схеми, 11 таблиць, 1 діаграму. До списку літератури включено 226 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, визначається об'єкт, предмет, гіпотеза, мета та завдання дослідження, формулюються основні положення, які виносяться на захист, характеризується наукова новизна, практичне та теоретичне значення роботи, наведено дані про апробацію результатів.

У першому розділі – "використання традицій етнопедagogіки у формуванні національної самосвідомості молодших школярів як педагогічна проблема" – проаналізована історико-педагогічна, соціально-психологічна, філософська, етнографічна література; розкрито сутність традицій етнопедagogіки та національної самосвідомості; визначені особливості їх історичного становлення в українців і характер взаємодії; обґрунтовується методика констатуючого та формуючого експериментів.

у дослідженні ми виходили з відомих концепцій культурологічного підходу до визначення сутності національної самосвідомості Ю.Римаренка, В.Ємира, В.А.Мандрагелі, К.Леонтєва, М.Грушевського та ін., згідно яких формування національної самосвідомості розглядається у зв'язку з розвитком і ускладненням національних культур. З'ясовано, що формування національної самосві-

домості повинно будуватись на основі національної культури і виділення її істотних та формальних відмінностей від інших культур.

На основі теоретико-експериментальних досліджень філософії, соціології, психології, педагогіки /Ю.В.Бромлей, Б.В.Попов, В.А.Піддубний, М.Г.Стельмахович, Е.І.Сявавко та ін./ визначено, що етнопедагогічна традиція є своєрідним механізмом передачі, засвоєння і розвитку народного досвіду виховання, культури, який властивий певному етносу, і формування на цій основі соціально та національно значущих якостей особистості, в тому числі і національної самосвідомості.

у дисертації національна самосвідомість розглядається як ставлення особистості до своєї нації, що виявляється у зацікавленні і повазі до історії українського народу, його традицій, зокрема, через шанобливе ставлення до національної спадщини народу, його корінних інтересів та потреб розвитку нації.

Аналіз наукових джерел дозволив виділити специфіку прояву вікових психологічних особливостей формування національної самосвідомості молодших школярів, а саме: виникнення особистісного новоутворення "внутрішня позиція", тобто переживання себе як істоти соціальної /Л.С.Виготський, Л.І.Божович, Л.С.Славіна/, емоційно-чуттєвий характер сприймання навколишнього світу /Л.М.Фрідман, Б.І.Додонов, І.Д.Бех/, вирішальний вплив дорослих на свідомість молодшого школяра /З.С.Карпенко, Л.О.Курганська/, залежність самооцінки молодшого школяра від оцінки дорослих /У.Нуманов, Є.І.Слущкий, Є.І.Худобіна/, унаочнений характер мислення /В.В.Давидов, Л.В.Кузнецова/, вікові переваги формування вартісно-змістових утворень особистості молодшого школяра /П.Ф.Каптерев, М.Є.Каневська/.

у визначенні завдань констатуючого експерименту ми виходи-

ли з того, що формування національної самосвідомості молодших школярів, насамперед, залежить від рівня етнопедагогічної підготовки вчителів початкових класів та від характеру взаємозв'язку школи, сім'ї і громадськості. Вивчення шкільної документації, спостереження за роботою вчителя, бесіди з учителями, аналіз результатів анкетування дозволили з'ясувати, що у навчально-виховному процесі ще недостатньо повно і систематично здійснюється формування національної самосвідомості на основі традицій етнопедагогіки. Дослідження показало, що найпоширенішою у виховній практиці є форма роботи – тематичні свята за раніше запропонованим вчителем і вивченим дітьми сценарієм. Такі свята, в основному, не відповідають тематиці, мають збіднений зміст, у них відсутня наскрізна тематична лінія, недосконалим є арсенал засобів емоційного впливу, матеріал не пов'язаний з місцевими традиціями, звичаями, спостерігається недостатній взаємозв'язок школи, сім'ї та громадськості у формуванні національної самосвідомості молодших школярів.

Аналіз стану підготовки майбутніх вчителів до формування національної самосвідомості молодших школярів показав, що студенти-випускники відчувають значні труднощі в зв'язку з відсутністю необхідних знань /53,3 %/, досвіду практичної роботи /41,6 %/, стійкий інтерес до цих питань виявляють лише 38,5 % студентів. Вивчення навчальних програм з курсів психолого-педагогічних дисциплін засвідчив, що в них приділяється недостатня увага формуванню національної самосвідомості школярів.

Все це стверджує необхідність більш ґрунтовної професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах педагогічного вузу.

Виходячи з розуміння формування національної самосвідомості особистості як організованого цілеспрямованого процесу, визначено головні компоненти, які вкладаються в поняття "національна

самосвідомість молодшого школяра". До них ми віднесли:

- емоційно-спонукальний - прояв особистістю позитивного емоційного ставлення до національної духовної культури; прояв інтересу, потреб розширювати свій кругозір, бажання брати участь у народознавчих заходах;

- раціонально-логічний - шанобливе ставлення до історичного минулого українського народу, його мови, духовних цінностей, генезису свого роду;

- потенційно-діяльнісний - спрямованість своїх прагнень у майбутнє; взаєморозуміння, взаємоповага до інших націй, народів; безпосередня участь школярів у практичній народознавчій діяльності.

Обробка результатів аналізу педагогічних спостережень, усного опитування, анкетування, методик асоціативного дослідження етнічної самосвідомості дітей /В.М.Павленко/ та виявлення самооцінки і рівня розвитку самокритичності учнів початкових класів /І.Д.Бех/ дозволили виділити три рівні сформованості національної самосвідомості молодших школярів.

Низький рівень було зафіксовано у більшості учнів початкових класів. Його характерною ознакою є те, що школярі, віднесені до цього рівня, мало або зовсім не виявляють інтересу до національної культури українського народу. у них, як правило, відсутнє бажання брати участь у народознавчих заходах. Їх байдужість, емоційна індиферентність призводить до того, що серед спонукань до народознавчої діяльності в учнів переважають ті, які є наслідком реагування на певні зовнішні розпорядження вчителя, а не на внутрішні, породжені власним бажанням.

Такі школярі мають низький рівень знань народної творчості, історичного минулого свого рідного краю. у своїй повсякденній

діяльності вони або ж не реалізують здобуті знання національної культури, або ж впроваджують їх рідко і не послідовно, частіше всього за вимогою вчителя. Негативно ставляться або ж не вміють виявити свого ставлення до інших націй, народів.

Середній рівень сформованості національної самосвідомості характеризується тим, що учні цього рівня не мають стійкого інтересу до минулого та сьогодення України. Бажання брати участь в народознавчих заходах виявляється лише іноді, коли вчитель чи друзі звертають на це увагу. Тому не випадково в таких учнів спостерігається, як правило, недостатній рівень знань національної спадщини народу. Водночас, для них характерні спонукання не тільки зовнішніх розпоряджень вчителя, але й частково внутрішніх, породжених власним бажанням.

Незважаючи на це, у школярів цієї групи спостерігається схильність до емоційно-насиченої оцінки національної культури. Правда, не завжди їхня емоційна активність веде до безпосередньої участі в народно-мистецькій діяльності, де вони часто зазнають певних труднощів.

Учні цієї групи виявляють своє позитивне ставлення до інших націй, народів вибірково.

Високий рівень сформованості національної самосвідомості характеризується достатніми знаннями народної творчості, історичного минулого свого рідного краю, проявом здатності до творчого сприйняття національних звичаїв, обрядів українського та інших народів. Такі учні, як правило, з повагою ставляться до представників інших націй, народів.

До того ж ці учні виявляють не тільки здатність емоційно переживати, але й уміння реалізувати свої почуття любові до рідного краю, бережливого ставлення до національної культури в

практичній народно-мистецькій діяльності.

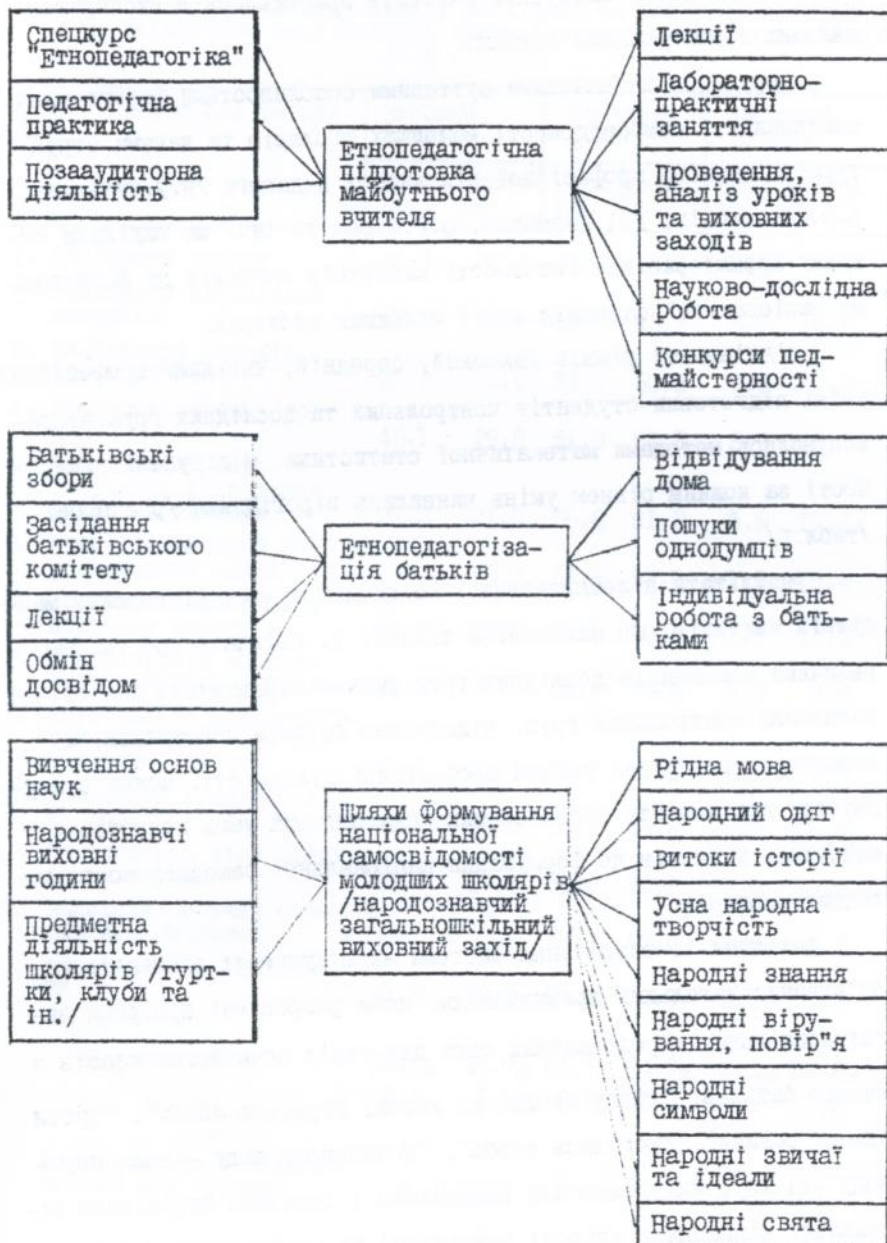
Відповідно до результатів констатуючого експерименту підтверджена необхідність вдосконалення педагогічної технології, спрямованої на підвищення ефективності формування національної самосвідомості молодших школярів. З цією метою було розроблено графічну модель формуючого експерименту /схема № I/.

У другому розділі - "Дослідницько-експериментальна робота над вдосконаленням процесу формування національної самосвідомості молодших школярів на традиціях української етнопедагогіки" - визначаються умови етнопедагогічної підготовки майбутніх вчителів під час навчання у вузі та формування національної самосвідомості молодших школярів у навчально-виховній роботі початкової школи, аналізуються результати апробації експериментальної педагогічної технології.

Результати дослідження показали, що виділення основних ідей, понять формування національної самосвідомості та розподіл їх на ту чи іншу форму роботи забезпечує поетапність, послідовність і наступність педагогічної технології.

Розроблений нами спецкурс "Етнопедагогіка" формує у студентів цілісне наукове уявлення про професійно-педагогічну діяльність педагога з даної проблеми; педагогічна практика вирішує важливе соціальне завдання у формуванні особистісних та професійних якостей майбутнього вчителя; виконання науково-дослідних завдань /написання курсових і дипломних робіт/ та позааудиторна діяльність студентів в умовах педвузу /тижні педагогічної майстерності, конкурси інсценізації народної казки, веснянок та ін./ є ефективними формами вдосконалення інтересів до етнопедагогічної діяльності майбутніх вчителів, формування в них національно-вартісних орієнтацій.

Графічна модель формуючого експерименту

Оцінка ефективності розробленої нами системи етнопедагогічної підготовки майбутніх вчителів проводилась в експериментальних і контрольних групах.

Керуючись визначеними суттєвими особливостями формування національної самосвідомості молодших школярів та даними структурного аналізу професійної діяльності педагога /Н.В.Кузьміна, В.О.Сластьонін, А.І.Шербаков, О.Г.Мороз та ін./ ми виділили основні характеристики готовності майбутніх вчителів до формування національної самосвідомості молодших школярів.

Відмінності рівнів /високий, середній, низький/ професійних умінь підготовки студентів контрольних та дослідних груп підраховувались методами математичної статистики. Міжгрупові відмінності за кожним рівнем умінь виявились вірогідними / $p < 0.05$ / /табл.І/.

Результати цілеспрямованої етнопедагогічної підготовки майбутніх вчителів, що наведені в таблиці І, свідчать про те, що величини показників дослідних груп значно перевищують аналогічні показники контрольних груп. Відповідно до змін показників, що характеризують різні уміння професійної діяльності, можна стверджувати доцільність застосованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування національної самосвідомості молодших школярів.

Виходячи із визначення системи як сукупності елементів, об'єднаних загальним призначенням, нами розроблені програми загальношкільних народознавчих свят для учнів початкових класів з участю батьків: "Рідну землю, де живем, Україною зовем", "чуття єдиної родини", "Котилася торба", "Козацькому роду - нема переводу" та ін., які дозволяли комплексно і системно вирішувати поставлені завдання в єдності навчальної та позакласної роботи, в

Таблиця І

Порівняльна характеристика рівнів сформованості професійних умінь у студентів-випускників дослідних та контрольних груп щодо формування національної самосвідомості молодших школярів
/в % /

№ п/п	Професійні уміння	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
		Досл. гр.	Контр. гр.	Досл. гр.	Контр. гр.	Досл. гр.	Контр. гр.
1.	Планувати роботу	43,1	33,3	51,0	56,0	5,9	10,7
2.	Знаходити необхідний матеріал	41,2	38,5	52,9	45,5	5,9	16,0
3.	Зацікавити батьків, дітей роботою	37,2	28,0	54,9	50,8	7,9	21,2
4.	Провести виховну годину	45,1	29,8	51,0	64,8	3,9	5,4
5.	Підготувати батьків до участі у спільних виховних заходах	37,3	21,0	56,8	61,3	5,9	17,7
6.	Провести масовий народознавчий захід	35,3	19,3	56,8	61,3	7,9	19,4
7.	Проводити красзнавчу пошукову роботу	37,2	26,3	58,8	59,5	3,9	14,2
8.	Організувати заняття народознавчого гуртка	41,2	31,5	52,9	59,5	5,9	9,0
9.	Здійснювати взаємозв'язок навчальної та позакласної роботи	43,1	31,5	52,9	61,3	4,0	7,2
10.	Проводити індивідуальну роботу з учнями	35,3	19,3	54,9	64,8	9,8	15,9
11.	Передбачити відповідну реакцію учня	37,2	17,5	56,8	71,8	6,0	10,7
12.	Впливати на учня особистим прикладом	43,1	31,5	54,9	63,0	2,0	5,5
13.	Аналізувати результати	41,2	19,3	56,8	70,0	2,0	10,7
	$M \pm m$	39,8± 0,8	26,7± 1,6	54,7± 0,5	60,7± 1,2	5,5± 0,6	12,6± 1,3

Вірогідність р відмінностей між групами

$P < 0,0001$

$P < 0,041$

$P < 0,001$

тісному взаємозв'язку школи, сім'ї і довколишнього середовища з обов'язковим урахуванням індивідуальних та вікових особливостей учнів.

Взаємодія педагогічних умов та засобів забезпечувала зростання рівня сформованості національної самосвідомості молодших школярів дослідних класів від низького до більш високого. Динаміка даного зростання представлена в таблиці 2.

Наведена таблиця підтверджує ефективність реалізованих педагогічних умов формування національної самосвідомості молодших школярів, оскільки порівняння початкового та кінцевого зрізів у дослідних і контрольних класах дозволяє констатувати: суттєве скорочення кількості учнів, які раніше складали низький рівень сформованості національної самосвідомості /в дослідних класах відповідно на 24,6 %, 17,8 % та 17,5 %, в контрольних - на 6,7 %, 3,8 % та 9,0 %/; збільшення кількості тих школярів, які досягли середнього рівня сформованості національної самосвідомості /в дослідних класах відповідно на 12,6 %, 8,1 % та 2,8 %, в контрольних - на 4,1 %, 1,2 % та 3,9 %/; ріст кількості учнів, сформованість національної самосвідомості яких відповідала показникам найвищого рівня /дослідні класи - на 11,9 %, 9,7 % та 14,7 %, контрольні - відповідно на 2,5 %, 2,3 % та 5,0 %/. Відмінності між групами виявились вірогідними / $p < 0,05$ /.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Результати дослідження підтвердили взаємозалежність рівня сформованості національної самосвідомості молодших школярів і впливу традицій етнопедагогіки.

2. Виходячи з аналізу педагогічної літератури, даних кон-

Таблиця 2

Порівняльна характеристика рівнів сформованості національної самосвідомості дослідних та контрольних груп молодших школярів за період педагогічного експерименту /в %/

Класи	Р і в н і					
	Високий		Середній		Низький	
	На початку експерименту M ± m	В кінці експерименту M ± m	На початку експерименту M ± m	В кінці експерименту M ± m	На початку експерименту M ± m	В кінці експерименту M ± m
1-й дослідний	8,73±1,54	20,67±0,79	41,70±4,18	54,33±1,54	49,57±2,00	25,00±1,50
1-й контрольний	8,60±0,62	11,13±1,22 p < 0,0001*	43,17±1,34	47,33±3,35 p < 0,03*	48,23±1,29	41,54±4,45 p < 0,03*
2-й дослідний	14,63±0,38	24,37±0,72	39,63±0,34	47,70±0,58	45,74±0,20	27,93±0,14
2-й контрольний	14,40±0,31	16,70±0,92 p < 0,0001*	40,00±0,82	41,17±0,75 p < 0,0001*	45,60±0,41	42,13±1,47 p < 0,0001*
3-й дослідний	16,40±0,58	31,13±0,62	40,00±1,16	42,83±0,58	43,60±0,58	26,04±0,55
3-й контрольний	18,00±0,58	23,03±2,12 p < 0,03*	35,87±0,68	39,80±1,74 p < 0,05*	46,13±0,24	37,17±3,15 p < 0,03*

* Вірогідність p відмінностей між групами

статуючого експерименту та передового педагогічного досвіду в дисертації визначено основні складові компоненти, що характеризують рівні сформованості національної самосвідомості молодшого школяра: емоційно-спонукальний /прояв особистістю позитивного емоційного ставлення до національної духовної культури; прояв інтересу, потреб розширювати свій кругозір, бажання брати участь у народознавчих заходах/; раціонально-логічний /шанобливе ставлення до історичного минулого українського народу, його мови, духовних цінностей, генезису свого роду/; потенційно-діяльнісний /безпосередня участь школярів у практичній народознавчій діяльності; спрямованість своїх прагнень у майбутнє; взаєморозуміння, взаємоповага до інших націй, народів/.

3. Зіставлення та аналіз поглядів визначних вчених минулого та сьогодення, а також результатів проведеного експерименту засвідчує, що високий рівень сформованості національної самосвідомості молодших школярів може бути досягнутий:

а/ орієнтацією етнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя у вузі на формування національної самосвідомості школярів, що конкретно означало б:

- введення спецкурсу "Етнопедагогіка" як обов'язкової дисципліни з спеціальності "педагогіка і методика початкового навчання", спрямованого на формування у студентів цілісного наукового уявлення про професійно-педагогічну діяльність педагога над цією проблемою;

- удосконалення педагогічної практики, яка б забезпечувала використання засобів та форм етнопедагогіки в педагогічному процесі школи;

- забезпечення студентів науково-дослідними завданнями /написання курсових та дипломних робіт/, які б націлювали на пошук

оптимальних шляхів удосконалення процесу формування національної самосвідомості молодших школярів;

- організацію різноманітних народознавчих форм позааудиторної діяльності, спрямованої на формування інтересів у сфері самоосвіти;

б/ забезпеченням взаємозв'язку школи та сім'ї у формуванні національної самосвідомості школярів.

4. Визначено та перевірено в ході формуючого експерименту педагогічні умови підвищення ефективності формування національної самосвідомості молодших школярів, які полягають:

- у забезпеченні майбутнього вчителя системою етнопедagogічних знань та умінь, що спрямовані на формування національної самосвідомості молодших школярів;

- у використанні традиційних та нетрадиційних форм етнопедagogічної підготовки батьків /батьківські збори, лекції, засідання батьківського комітету, обмін досвідом, участь батьків у спільних народознавчих заходах школи і сім'ї тощо/;

- у збереженні єдності урочної та позакласної роботи шляхом систематизації народознавчих знань і вироблення у школярів вартісних орієнтацій, почуттів стосовно національної спадщини народу та народознавчої діяльності;

- у збагаченні змісту народознавчих знань школярів елементами національної культури інших народів, націй;

- у застосуванні різноманітних форм пізнавальної діяльності на уроках та позакласній роботі /через підготовку і проведення народознавчих свят спільно з батьками: "Рідну землю, де живем, Україною зовем", "чуття єдиної родини та ін./.

Основні положення дисертації викладено у таких роботах:

1. "Рідну землю, де живем, Україною зовем" // Початкова шко-

ла. - 1992. - № I. - С.53-59.

2. Шкільне свято "чуття єдиної родини" // Початкова школа. - 1990. - № 6. - С.74-76 /у співавторстві/.

3. Місце народних традицій у виховному процесі середньої школи // Навчально-виховний процес у середній та вищій школі: Проблеми, пошуки, перспективи. - Умань, УДПІ, 1992. - С.36-43.

4. Використання національних обрядів, традицій, предметів народного побуту у позакласній роботі з молодшими школярами // Проблеми навчання та виховання в умовах становлення єдиної системи безперервної освіти: тези доп. обласної наук. конф. молодих вчених та спеціалістів. - Черкаси, 1990. - С.21 /у співавторстві/.

5. Деякі шляхи удосконалення підготовки вчителя до формування національної самосвідомості молодших школярів // Проблеми підготовки вчителя національної школи: тези доп. наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю уманського державного педагогічного інституту ім. П.Г.Тичини. - Умань: УДПІ, 1995. - С.11-12 /у співавторстві/.

6. Особливості формування національної самосвідомості молодших школярів // Національна самосвідомість: витоки і шляхи формування: тези наук.-теорет. семінару 11 - 12 травня 1995 р. - Умань: УДПІ, 1995. - С.18-19 /у співавторстві/.

7. Формування національної самосвідомості - важливий чинник екологічного виховання школярів // Чорнобиль: екологія, природа, суспільство: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18 - 19 квітня 1996 р. - Умань: УДПІ, 1996. - С.118-119 /у співавторстві/.

8. Формування національної самосвідомості молодших школярів у позакласній роботі як педагогічна проблема // Вогонь безсмертя:

тези доп. міжінститутської наук.-практ. конф., присвяченої 50-річчю Перемоги, 20 - 22 травня 1995 р. - Умань: УДПІ, 1995. - С.30-31.

9. Шляхи формування готовності студентів педвузу виховувати любов до рідного краю в молодших школярів // Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя: тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф. - 23 - 25 березня 1992 р. - К.: КДПІ, 1992. - С.351-352.

Klovak, G. T. The traditions of Ukrainian ethno-pedagogy as a factor in the formation of a national self-consciousness in primary school pupils.

A dissertation to receive the scientific rank Candidate of Pedagogical Science with the specialization of 13.00.01. - Theory and History of Pedagogy. Taras Shevchenko University of Kyiv. Kyiv 1996.

The dissertation researched pedagogical conditions in traditional Ukrainian ethno-pedagogy for the formation of a national self-consciousness among primary school pupils. The work was based on the grounds that the efficiency of forming a national self-consciousness among primary school pupils is dependent upon the ethno-pedagogical preparation of future teachers during the process of higher pedagogical education. Additionally, it is dependent upon ensuring joint efforts by schools and families to incorporate traditional and nontraditional work methods between parents and students. The pedagogical technology in the formation of national self-consciousness in primary school pupils in the traditions of ethno-pedagogy was scientifically based and experimentally checked.

Клювак Г.Т. Традиции украинской этнопедагогтики как фактор формирования национального самосознания младших школьников.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности ІЗ.00.01. – Теория и история педагогики. – Киевский университет имени Тараса Шевченко. – Киев. – 1996.

Защищаются педагогические условия формирования национального самосознания младших школьников на традициях украинской этнопедагогики. В работе обосновывается, что результативность формирования национального самосознания младших школьников зависит от этнопедагогической подготовки будущих учителей в процессе высшего педагогического образования, а также от обеспечения взаимодействия школы и семьи при использовании традиционных и нетрадиционных форм работы с родителями и учениками. Научно обоснована и экспериментально проверена педагогическая технология формирования национального самосознания младших школьников на традициях этнопедагогики.

Ключові слова: традиції етнопедагогіки, національна самосвідомість особистості, складові компоненти національної самосвідомості молодшого школяра.

Подписано к печати 5.11.96г. Формат 60x84/16.
Объем: 1.0 усл.-печ.л., 1.0 уч.-изд.л.
Тираж 100. Заказ 66.

Типография во Флоровском монастыре
тел. 416-54-62

437081

AB 36.020